

POLSKA W OKRESIE ROZBICIA DZIELNICOWEGO – DZIEJE POLITYCZNE, SPOŁECZNE I GOSPODARCZE.

1. Statut Bolesława Krzywoustego i jego znaczenie (1138 r.).

a) **Przyczyny** ogłoszenia Statutu.

Bolesław Krzywousty chciał zapobiec bratobójczym walkom o tron między swoimi synami.

b) **Postanowienia Statutu.**

- **państwo polskie zostało podzielone między synów Bolesława Krzywoustego (mapa):**
 - Władysław otrzymał Śląsk
 - Mieszko otrzymał Wielkopolskę
 - Bolesław otrzymał Mazowsze
 - Henryk otrzymał ziemię sandomierską
- **wydzielono tzw. dzielnicę senioralną**, w skład której wchodziły ziemie położone w centrum państwa: Pomorze Gdańskie, część Kujaw, część Wielkopolski z Gnieznem, ziemia łęczycko – sieradzka, ziemia krakowska z Krakowem.
- **ustanowiono zasadę senioratu (pryncypatu)**. Polegała ona na tym, że senior (princeps) władał dwoma dzielnicami: swoją oraz dzielnicą senioralną. Miał on władzę zwierzchnią nad całym państwem oraz znaczne uprawnienia np. prowadził politykę zagraniczną całego państwa, współdecydował przy obsadzaniu najważniejszych urzędów.
Seniorem każdorazowo miał zostać najstarszy Piast. Pierwszym seniorem został najstarszy syn Bolesława Krzywoustego - Władysław.
- **wdowa po Bolesławie Salomea**, otrzymała dożywotnio ziemię łęczycko – sieradzka. Nic nie otrzymał najmłodszy syn Bolesława Kazimierz Sprawiedliwy. Przypuszcza się, że urodził się po śmierci swego ojca.

c) **Skutki Statutu** Bolesława Krzywoustego:

- mimo wprowadzenia zasady senioratu bardzo szybko doszło do walk między braćmi,
- osłabiona została pozycja międzynarodowa Polski,
- wskutek podziału na dzielnice, państwo polskie było osłabione; poszczególne dzielnice nie były w stanie samodzielnie obronić się przed zagrożeniem zewnętrznym (wrogami)
- rozbieżności doprowadziły do osłabienia, a ostatecznie do zaniku władzy centralnej. Skorzystali z tego możni, rycerze i Kościół, których pozycja w państwie w okresie rozbieżności znacznie się umocniła,

2. Sytuacja polityczna na ziemiach polskich w okresie rozbieżności dzielnicowych.

a) **złamanie zasady senioratu i rozbieżności ziem polskich na dzielnice** .

Zasada senioratu została naruszona już w kilka lat po śmierci Bolesława Krzywoustego. Młodszy bracia zjednoczyli się przeciwko seniorowi chcąc ograniczyć jego władzę, a Władysław dążył do osłabienia pozycji braci i ponownego zjednoczenia państwa. **W 1146 Władysław został wygnany z kraju.** Władzę jako senior przejął książę Mazowsza Bolesław Kędzierzawy, który sprawował tę funkcję prawie przez 30 lat. Mimo wsparcia ze strony cesarza Władysław nie odzyskał nawet własnej dzielnicy - Śląska. Bolesław Kędzierzawy zachował władzę seniora za cenę hołdu lennego, który Bolesław Kędzierzawy złożył cesarzowi w 1157 r. Ostatecznie zasada senioratu została złamana po śmierci Bolesława Kędzierzawego. Zgodnie z prawem władzę nad dzielnicą senioralną powinien przejąć książę Mieszko III Stary. Tak się jednak nie stało. Najmłodszy spośród braci – Kazimierz, który nie otrzymał od ojca dzielnicy (gdyż prawdopodobnie urodził się już po śmierci Bolesława Krzywoustego) uzyskał zgodę do objęcia dziedzicznej władzy w Małopolsce, która stanowiła najważniejszą część dzielnicy senioralnej. Zgodę tę uzyskał **na zjeździe w Łęczycy w 1180 r.** w zamian za nadanie przywilejów Kościołowi. W ten sposób zniesiono zasadę senioratu, która w głównej mierze opierała się na niepodzielności dzielnicy senioralnej. Jego syn Leszek Biały w 1202 r. uznany został za dziedzicznego władcę Małopolski, której stolicą był Karków.

b) **wzrost zagrożenia zewnętrznego.**

Państwo polskie w okresie rozbieżności dzielnicowych uległo znacznemu osłabieniu. Rozdrobnienie nie sprzyjało obronie granic gdyż drobne księstwa nie były w stanie powstrzymać agresji z zewnątrz.

W okresie rozbitcia dzielnicowego ziemiom polskim zaczęli zagrażać:

- (1) feudałowie niemieccy, którzy w XII i XIII w. wznowili ekspansję w kierunku wschodnim
- (2) Mongołowie, którzy podporządkowali sobie w tym czasie księstwa ruskie
- (3) Zakon Krzyżacki, który Konrad Mazowiecki sprowadził do Polski.

- Feudałowie niemieccy Albrecht Niedźwiedź, Henryk Lew i Konrad Wettyn podbili plemiona Słowian Połabskich i utworzyli na tym obszarze **Marchię Brandenburską i Meklemburgię**. Marchia Brandenburska dążyła do opanowania całego ujścia Odry oraz Pomorza Zachodniego. W 1167 roku **książę pomorski Bogusław V** uznał zwierzchność Marchii Brandenburskiej a w 1181 r. **uznał zwierzchność cesarza** i złożył mu hołd lenny z tych ziem. **Polska utraciła więc Pomorze Zachodnie**.
W widłach Warty i Odry na ziemi lubuskiej utworzono **Nową Marchię**, która zaczęła zagrażać bezpośrednio Wielkopolsce. Ziemie te sprzedał Niemcom biskup Rogatka.
- **Mongołowie w 1241 roku** najechali na ziemie polskie. Była to część operacji skierowanej przeciwko Węgrom – na Polskę uderzyła tylko część wojsk mongolskich, których celem było zaatakowanie Węgier od północy. Rycerstwo polskie przegrało **bitwę pod Legnicą**, w której poległ Henryk Pobożny, książę śląski.
- **Zakon Krzyżacki** sprowadził do Polski Konrad Mazowiecki. Rycerze - zakonnicy osiedlili się na ziemi chełmińskiej w 1230 r. Zgodnie z umową w zamian za lenno mieli schryścianizować (nawrócić na wiarę chrześcijańską) pogańskie plemiona Prusów, którzy zamieszkiwali obszar dzisiejszych Mazur. Dzięki sfałszowaniu dokumentów Zakon „uzyskał zgodę” na utworzenie państwa zakonnego na schryścianizowanych terenach. Podbił plemię Prusów i utworzył Państwo Zakonu Krzyżackiego, które zagrażało państwu polskiemu od północy. Co więcej połączył się z Zakonem Kawalerów Mieczowych w Inflantach zagrażając Żmudzi i terenom późniejszego państwa litewskiego.

3. Sytuacja gospodarcza ziem polskich

a) rozwój wielkiej własności ziemskiej

Rozbitcie dzielnicowe sprzyjało wzrostowi znaczenia feudałów tak świeckich jak i duchownych. Książęta nadawali im ziemie chcąc zyskać ich poparcie bądź jako wyraz wdzięczności za dokonane czyny. Również sami feudałowie dbali o zwiększenie obszaru ziemi uprawnej w swych majątkach. W krótkim czasie biskupstwa stały się jednymi z największych właścicieli ziemskich.

b) rozwój rolnictwa

- Upowszechniła się trójpolówka – nowy system uprawy roli, którego skutkiem było wolniejsze jałowienie gleb i lepsze wykorzystanie posiadanej ziemi .
- Wprowadzono nowe narzędzia : pług z okładnicą, bronę czy radło z żelaznym okuciem.
- Upowszechniono nawożenie pól nawozem naturalnym. Było to możliwe dzięki rozwojowi hodowli (zwiększenie ilości zwierząt hodowlanych).

c) osadnictwo wiejskie

W XIII i XIV w. powstają na ziemiach polskich **liczne wsie i pierwsze miasta**. Na ziemiach polskich osiedlano osadników zgodnie z prawem polskim i z prawem niemieckim.

- **osadnictwo na prawie polskim – osadnictwo „wolnych gości”**.

Wielcy właściciele ziemscy chcieli zagospodarować tereny dotąd nie użytkowane by zwiększyć obszar ziem ornych. Pan feudalny oddawał osadnikom w użytkowanie ziemię w zamian za opłaty. Otrzymywali oni często od właściciela ziemi inwentarz, nasiona itp. na zagospodarowanie się (w formie pożyczki). Zwalniano ich także na kilka lat ze świadczeń na rzecz właściciela ziemi, z wyjątkiem danin na rzecz księcia. Z góry ustalano wysokość renty feudalnej, która opłacana była nadal najczęściej w naturze, rzadko w pieniądzu. Prawo polskie wykształciło się zwyczajowo – przez wieki, i nie pozostawiło po sobie śladu na piśmie. Była to najczęściej umowa ustna. By założyć wieś na prawie polskim nie potrzebna była ziemia objęta immunitetem.

- **osadnictwo na prawie niemieckim - lokacje**

Na przełomie XII i XIII wieku pojawiło się prawo niemieckie, które przybyło na ziemie polskie wraz z osadnikami niemieckimi. Prawo niemieckie przyniosło na ziemie polskie:

- ujednoczenie wielkości nadawanych chłopom działek (każdy dostawał tyle samo),
- ujednoczenie świadczeń (zastąpiono je czynszem w pieniądzu),
- przyznanie osadnikom prawa wychodu, nadanie prawa do własnego samorządu i sądu.

Lokacja na prawie niemieckim mogła odbywać się tylko na ziemi immunizowanej z wyjątkiem ziemi monarszej (książęcej) gdzie immunitet był niepotrzebny. Dzięki immunitetom feudał stawał się prywatnym właścicielem ziemi i mógł decydować o jej przyszłości. Immunitety spowodowały jednak zmniejszenie wpływów do skarbcza książęcego oraz do uniezależnienia się feudałów, którzy rośli w siłę kosztem władzy książęcej.

Wielką zdobyczą osadnictwa na prawie niemieckim było powszechne oczynszowanie chłopów, ujednoczenie ich statusu i utworzenie ławy wiejskiej (pełniła funkcje samorządu i sądu w każdej wsi), której przewodniczył sołtys. W XIV wieku większość wsi przeszła na prawo niemieckie. Jest to również wiek największego natężenia osadnictwa na prawie niemieckim

d) rozwój miast w okresie rozbitcia dzielnicowego

Do XIII w. na ziemiach polskich nie było miast tylko grody. Przy grodach rozwijały się podgrodzia skupiające rzemieślników i kupców. Oprócz tego powstawały targi, wokół których powstawały osady targowe. Gdy zaczęło gwałtownie rozwijać się rolnictwo wzrosła konieczność ułatwienia wymiany towarowej między „miastem” a wsią. Dlatego w XIII wieku książęta coraz częściej nadają ludności przywileje pozwalając na lokowanie miast na prawie niemieckim (brandenburskim lub lubeckim). **Pierwszym lokowanym miastem była Złotoryja w 1211 r.**

Miasta lokowano:

- przy dawnych grodach,
- na skrzyżowaniu szlaków handlowych,
- na miejscu dawnych osad targowych.

Miasta lokowali tak feudałowie jak i książęta – powstawały więc miasta prywatne i książęce.

Miasta w Polsce budowano na prawie magdeburskim (Śląsk, Małopolska, Wielkopolska) oraz na prawie lubeckim (Pomorze). Na czele miasta stał **dziedziczny wójt**. Podobnie jak na wsi tak i w mieście istniał samorząd i sąd – **ława miejska**, której przewodniczył wójt. Wójt wykonywał funkcje policyjne, pobierał czynsz na rzecz pana miasta i kierował obroną miasta. W drugiej połowie XIII wieku w większych miastach powstała **rada miejska** złożona z kilku członków, na czele której stał **burmistrz**.

Miasta otrzymywały **przywileje**: prawo składu i przymus drożny.

Prawo składu – przejeżdżający przez miasto kupcy musieli wystawić swe towary na sprzedaż w określonym czasie lub musieli wystawić na sprzedaż niektóre towary.

Przymus drożny – polegał na korzystaniu przez kupców z określonych dróg przy których znajdowały się komory celne.

Dzięki temu miasta się bogaciły.